

1. Бандурка А. М. Психология управления : учебное пособие / А.М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х. : Титул, 2007. – 532 с.
2. Ильин Е. П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2006. – 290 с.
3. Соломин И. Л. Психосемантическая диагностика скрытой мотивации / И. Л. Соломин. – СПб. : Питер, 2001. – 121 с.

УДК 159.9.019.4(073)

Михайлишин У.Б., здобувач кафедри прикладної психології ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ІЗ ДЕВІАЦІЯМИ ПОВЕДІНКИ

Стаття висвітлює результати емпіричного дослідження системи ціннісних орієнтацій у групах неповнолітніх з різними умовами життя: які стоять на обліку у підрозділах кримінальної міліції у справах дітей, які навчаються у школі-інтернаті для сиріт та учнів загальноосвітньої школи. Проаналізовані значимі відмінності у рангах термінальних та інструментальних цінностей досліджуваних.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, девіації, неповнолітні, соціальні умови життя.

В статье представлены результаты эмпирического исследования системы ценностных ориентаций в группах несовершеннолетних с разными условиями жизни: которые находятся на учете в подразделениях криминальной милиции по делам детей, которые учатся в школе-интернате для сирот и учеников общеобразовательной школы. Проанализированы значимые отличия в рангах терминальных и инструментальных ценностей испытуемых.

Ключевые слова: ценностные ориентации, девиации, несовершеннолетние, социальные условия жизни.

Постановка проблеми. Формування ціннісних орієнтацій є невід'ємною частиною розвитку особистості. У перехідні періоди розвитку особистості з'являються нові ціннісні орієнтації, нові мотиви та інтереси, а на їх основі перебудовуються якості особистості, характерні для попереднього періоду. Таким чином, ціннісні орієнтації та мотиви, притаманні даному віку, пов'язані з розвитком самосвідомості, усвідомлення положення власного "Я" в системі суспільних відношень. Ціннісні орієнтації і мотиви відносяться до важливих компонентів структури особистості, ступень сформованості яких можливо міркувати о рівні сформованості особистості.

Проблема ціннісно-сислової сфери особистості, зокрема її ціннісних орієнтацій, є однією з ключових в психології. У вітчизняній психології накопичено багатий досвід вивчення ціннісно-сислової сфери особистості. Це роботи Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Б.Г. Ананьєва, В.А. Ядова [1; 2; 3; 4].

Система ціннісних орієнтацій визначає змістову сторону напрям-

ку особистості і складає основу її відношення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самого, основу світогляду та ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та "філософії життя". Природно очікувати наявності значимих особливостей у структурі ціннісних орієнтацій неповнолітніх з девіаціями поведінки.

Мета дослідження – виявити особливості ціннісних орієнтацій неповнолітніх з різними умовами життя.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось у 2011 році, в ньому взяли участь 60 неповнолітніх віком від 14 до 17 років. До першої групи увійшли 20 неповнолітніх які стоять на обліку в підрозділах кримінальної міліції у справах дітей, до другої групи – 20 неповнолітніх, які навчаються в школі-інтернат для дітей сиріт та до третьої групи – 20 неповнолітніх, які навчаються в загальноосвітній середній школі.

Найбільш розповсюдженим у теперішній час є методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича. Він розрізняє два класи цінностей: термінальні – переконання в тому, що мета індивідуального існування варта того, щоб її добиватися; інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дії чи властивості особистості є найбільш прийнятними в будь-якій ситуації. Це розподілення співпадає з традиційним розподілом на цінність-мету та цінність-засоби.

Провівши дослідження системи ціннісних орієнтацій неповнолітніх з різним соціальним статусом нами були отримані наступні результати, які наведені в таблицях 1 та 2.

У групі неповнолітніх, які стоять на обліку в КМСД, на перше місце найчастіше ставили щасливе сімейне життя, що говорить про те, що у таких дітей не все гаразд в сім'ї. Більшість із них живуть в сім'ях, де батьки вживають алкогольні напої, були позбавлені волі, це все накладає свій відбиток на їх цінності. На другому місці стоїть життєва мудрість, це свідчить те, що підлітки цінують мудрість, але вони як правило стають жертвами "мудрості" дорослих злочинців. Вони їх навчають як себе поводити в тій чи іншій ситуації, як "заробляти" гроші. На третьому місці стоїть цікава робота. Вони думають про майбутнє. Більшість у подальшому житті не хоче зв'язувати своє життя зі злочинним світом.

У групі неповнолітніх дітей-сиріт на перше місце найчастіше обирали здоров'я. Підлітки у своєму віці, в більшості, розуміють і цінують своє здоров'я. Тому і висувують його на перше місце. На другому місці стоїть щасливе сімейне життя, це каже про те, що їм не вистачає "тепла" сімейної родини. Вони увесь час знаходяться з іншими підлітками, а щоб дарувати родинне "тепло" у вихователів не вистачає на всіх часу, бо у кожного різні обсяги в потребі родинного "тепла". На третьому місці стоїть наявність хороших та вірних друзів. Підлітки ще не втратили цінність – цінувати друзів.

Таблиця 1

Значимість термінальних цінностей для неповнолітніх (сер. ранг $\pm \sigma$)

Цінності	Перша група	p 1 і 2	Друга група	p 2 і 3	Третя група	p 3 і 1
Активне діяльне життя	9.7 $\pm$ 3.1	-	8.8 $\pm$ 4.6	-	9.2 $\pm$ 3.8	-
Життєва мудрість	6.1 $\pm$ 3.1	0.05	9.7 $\pm$ 4.2	-	9.2 $\pm$ 3.7	0.05
Здоров'я	7.6 $\pm$ 3.2	0.05	3.8 $\pm$ 5.4	-	4.5 $\pm$ 3.6	0.05
Цікава робота	6.5 $\pm$ 3.2	-	8.1 $\pm$ 4.4	-	8.1 $\pm$ 5	-
Красота природи та мистецтва	12.8 $\pm$ 3.2	-	10.4 $\pm$ 4.9	0.05	14.4 $\pm$ 5.4	-
Кохання	8 $\pm$ 3.2	-	7.6 $\pm$ 5.3	-	5.9 $\pm$ 5.4	-
Матеріально забезпечене життя	7.5 $\pm$ 3.2	-	9.4 $\pm$ 5.3	-	9.7 $\pm$ 4.9	-
Наявність хороших та вірних друзів	9.5 $\pm$ 3.2	0.05	6.4 $\pm$ 5.1	-	4.7 $\pm$ 3.6	0.05
Громадське визнання	7 $\pm$ 3.2	-	10.9 $\pm$ 4.1	0.05	8.3 $\pm$ 4.9	-
Пізнання	9.7 $\pm$ 4.3	-	11.2 $\pm$ 4.6	-	10.3 $\pm$ 4.9	-
Продуктивне життя	10.4 $\pm$ 5.2	-	9.4 $\pm$ 4.8	-	10.6 $\pm$ 4.4	-
Розвиток	9.7 $\pm$ 4.3	-	9.6 $\pm$ 3.5	-	9.4 $\pm$ 4.7	-
Розваги	14.3 $\pm$ 3.6	-	15.2 $\pm$ 2.4	0.05	10.3 $\pm$ 5	0.05
Свобода (самостійність, незалежність в судженнях)	8.7 $\pm$ 6.2	-	11.7 $\pm$ 4.5	-	7.6 $\pm$ 3.9	-
Щасливе сімейне життя	5.1 $\pm$ 3.8	-	6 $\pm$ 5.4	-	7.2 $\pm$ 5.5	-
Щастя інших людей	12.7 $\pm$ 3.2	-	11.4 $\pm$ 4.6	-	11.2 $\pm$ 5.6	-
Творчість	15.1 $\pm$ 3.2	-	13.2 $\pm$ 4.6	-	14.8 $\pm$ 2.7	-
Впевненість в собі	10.3 $\pm$ 3.7	-	7.9 $\pm$ 3.6	-	7.5 $\pm$ 3.7	-

Таблиця 2

Значимість інструментальних цінностей для неповнолітніх (сер. ранг $\pm \sigma$)

Цінності	Перша група	p 1 і 2	Друга група	p 2 і 3	Третя група	p 3 і 1
Охайність	7.4 $\pm$ 3.2	-	7.5 $\pm$ 4.6	-	9.7 $\pm$ 4	--
Вихованість	6.7 $\pm$ 3.2	-	5.8 $\pm$ 4.5	0.05	8.7 $\pm$ 5.1	-
Високі запити	10.5 $\pm$ 3.2	0.05	13.6 $\pm$ 4.6	-	11.9 $\pm$ 5.7	-
Життєрадісність	11.5 $\pm$ 2.8	-	10.4 $\pm$ 4.6	-	8.2 $\pm$ 4.4	0.05
Виконливість	8.2 $\pm$ 5	-	11.2 $\pm$ 4.4	-	10.6 $\pm$ 4.7	-
Незалежність	9.4 $\pm$ 4.8	-	12.4 $\pm$ 4.6	0.05	8.8 $\pm$ 5	-
Непримиреність до недоліків у собі та інших	12.5 $\pm$ 5	-	11.6 $\pm$ 4.4	-	12.5 $\pm$ 5.3	-
Освідченість	11.8 $\pm$ 5.2	-	8.2 $\pm$ 4.4	-	7.6 $\pm$ 5.2	0.05
Відповідальність	5.1 $\pm$ 3.9	-	6.3 $\pm$ 4.4	-	5.3 $\pm$ 3.2	-
Раціоналізм	9.5 $\pm$ 5.3	-	10.3 $\pm$ 4.4	-	9 $\pm$ 5	-
Самоконтроль	5.8 $\pm$ 3.2	-	8.3 $\pm$ 5	-	8.4 $\pm$ 5.1	-
Сміливість у відстою-	10.7 $\pm$ 5.2	-	9.7 $\pm$ 5	-	8.2 $\pm$ 5	-

ванні своїх думок						
Тверда воля	10.3±4.4	-	11.4±6.6	-	9±5.5	-
Терпимість	9.3±4.2	-	9.2±5	-	9.9±4.1	-
Широта поглядів	11.2±4.7	-	9.8±4.5	-	10.8±4.6	-
Чесність	9.6±4.7	-	6.7±4.6	-	8.2±5.5	0.05
Ефективність в справах	9.3±5.5	0.05	9.4±5.2	0.05	12.5±5.4	-
Чуткість	12.2±4	-	8.5±5.1	-	10±4.3	-

У групі школярів на перше місце найчастіше обирали здоров'я, це каже про те, що підлітки у своєму віці, в більшості, розуміють і цінують своє здоров'я. На другому місці стоїть наявність хороших та вірних друзів. На третьому місці стоїть кохання. Підлітки цієї групи менш обтяжені різними проблемами, а тому на одне з головних місць ставлять кохання. Вони не розувірилися у коханні.

У групі неповнолітніх, які стоять на обліку в КМСД на перше місце найбільше ставили відповідальність. Підлітки високо цінують відповідальність, вони скоріше хочуть стати дорослими, а одним з критеріїв дорослості є відповідальність за свої вчинки, нести за їх відповідальність. На другому місці стоїть самоконтроль. Підлітки у своєму віці тренують свою волю різними вигадками. На третьому місці стоїть вихованість. Культура в їхньому житті займає не останнє місце.

У групі неповнолітніх дітей-сиріт на першому місці стоїть вихованість. Можливо на них впливають вихователі, які знаходяться з ними цілодобово. На другому місці стоїть відповідальність, потреба нести відповідальність за свої вчинки. На третьому місці стоїть чесність, що каже про те, що підлітки не втратили здатність цінувати гарні риси характеру, однією з яких є чесність.

У групі школярів на першому місці стоїть відповідальність, один з критеріїв дорослості. На другому місці стоїть освіченість, що вказує на потребу в знаннях. На третьому місці стоїть життєрадісність, що говорить про те, що підлітки цінують життєрадісність і вміння долати перешкоди.

При обчисленні результатів був використаний t-критерій Стюдента для незалежних вибірок.

Між групою неповнолітніх, які стоять на обліку в КМСД та групою неповнолітніх дітей-сиріт нами були виявленні такі достовірно значимі розбіжності у термінальних цінностях це – здоров'я, життєва мудрість, наявність хороших та вірних друзів. В інструментальних цінностях - високі запиту та чуткість.

Між групою неповнолітніх дітей-сиріт та групою школярів у термінальних цінностях – краса природи та мистецтва, громадське визнання, розваги. В інструментальних цінностях – вихованість, незалежність, ефективність в справах.

Між групою неповнолітніх, які стоять на обліку в КМСД та гру-

пою школярів у термінальних цінностях це життєва мудрість, здоров'я, наявність хороших та вірних друзів, розваги. В інструментальних цінностях – життєрадісність, чесність, освіченість.

Провівши дослідження особливостей ціннісних орієнтацій неповнолітніх з різним соціальним статусом нами зроблені наступні висновки. У підлітків які навчаються у загальноосвітній середній школі перевага віддається: серед термінальних цінностей здоров'ю, наявності хороших та вірних друзів та коханню. Серед інструментальних цінностей відповідальності, освіченості, життєрадісності. У підлітків які навчаються у школі-інтернаті для дітей-сиріт, серед термінальних цінностей перевага віддається здоров'ю, щасливому сімейному життю, наявності хороших та вірних друзів. Серед інструментальних цінностей перевага віддається вихованості, відповідальності чесності. Підлітки які стоять на обліку в КМСД, серед термінальних цінностей перевагу віддають щасливому сімейному життю, життєвій мудрості, цікавій роботі. Серед інструментальних цінностей перевага віддається відповідальності, самоконтролю, вихованості. Як бачимо підлітки які навчаються у звичайній школі, не ставлять цінність “щасливе сімейне життя” на перші міста, а це означає, що вона для них не актуальна, в більшості ця цінність задоволена.

Діти з перших двох груп вміють цінувати ті якості особистості, які більш характерні для старшого віку. Підлітки з третьої групи мають менше проблем матеріального та соціального характеру, про те менше хочуть бути дорослішати.

Перспектива подальших досліджень. Планується провести психологічні дослідження серед неповнолітніх, які відбувають покарання за кримінальні злочини в місцях позбавлення волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – 520 с.
2. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования / Л. С. Выготский. – М. : АПН РСФСР, 1956. – 448 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2001. – 720 с.
4. Социальная психология : [хрестоматия / сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая]. – М. : Аспект-Пресс, 2003. – 475 с.